

Handelingsgericht samenwerken in onderwijs, (jeugd)zorg en welzijn: wat betekent dit voor een multidisciplinair overleg (zoals een MDO, ZAT of ronde tafel overleg)?

Noëlle Pameijer (2020)

Tekst ter voorbereiding van de bijeenkomsten HGSW Almere. Zo kun je je alvast inlezen!

1. Inleiding

Handelingsgericht werken (HGW) is een werkwijze waarbij alle professionals uit voorschool, onderwijs, jeugdgezondheidszorg, jeugdhulp en welzijn handelen volgens zeven uitgangspunten:

1. We werken doelgericht, vraaggericht en oplossingsgericht: waar willen we heen? Hoe merken we dat ons doel is behaald? Er zijn twee soorten doelen:
 - a. Voor een gesprek of multidisciplinair overleg (MDO) (procesdoelen): wie wil wat weten en waarom? Moet er nog een beslissing worden genomen?
 - b. Voor het kind/de jongere, het onderwijs en de opvoeding (inhoudelijke doelen): wat streven we na, op de korte en langere termijn?
2. Kinderen/jongeren ontwikkelen zich niet in isolement, maar in wisselwerking met hun omgeving (transactioneel kader, systeemdenken): wat gaat er al goed en wat moet nog beter bij dit kind/deze jongere, deze school en deze ouders/verzorgers? In hoeverre lukt het de omgeving al om af te stemmen op wat nodig is? Is er een neerwaartse of opwaartse spiraal?
3. Onderwijs- en opvoedbehoeften staan centraal: wat heeft dit kind/deze jongere nodig om een bepaald doel te halen? Onderwijsbehoeften betreffen het onderwijs/de school, opvoedbehoeften de opvoeding/zorg/welzijn. Het gaat er meer om wat het kind/de jongere nodig heeft dan om welke stoornis hij/zij heeft.
4. Professionals, ouders en leraren maken het verschil. Wat hebben zij nodig om dit kind/deze jongere te ondersteunen op school, thuis, in de wijk en vrije tijd? Hoe kunnen professionals uit onderwijs, (jeugd)zorg en welzijn hen ondersteunen?
5. Positieve aspecten van leerlingen/kinderen/jongeren, van ouders/verzorgers en hun netwerk en van professionals uit voorschool, onderwijs, jeugdgezondheidszorg, jeugdhulp en welzijn zijn van cruciaal belang. Hoe benutten we die en hoe bouwen we die uit?
6. Betrokkenen werken constructief samen: ze praten zoveel mogelijk met elkaar (i.p.v. over of tegen elkaar), vanuit gelijkwaardigheid en met eigen rollen en taken. Ze denken met elkaar mee, maar gaan niet op elkaars stoel zitten. Eenieder heeft waardevolle kennis en ervaring (empowerment), door deze informatie samen te voegen ontstaat een realistisch beeld en perspectief.
7. De werkwijze is systematisch (in stappen, planmatig, plannen, doen en evalueren) en transparant (inzichtelijk voor alle betrokkenen, geen verborgen agenda's).

Tezamen bieden deze uitgangspunten een *wenselijk kader, oftewel een ideale werkwijze*. In de samenwerking kunnen professionals ervoor kiezen deze toe te passen in hun samenwerking. HGW is succesvol geïmplementeerd als alle zeven uitgangspunten dagelijks tot hun recht komen in de samenwerking tussen professionals en met leerlingen/ouders/cliënten en te horen en te zien zijn tijdens een MDO.

De uitgangspunten betreffen vooral het proces, daardoor is er veel inhoudelijke ruimte voor een ieders discipline-eigen kennis en professionele autonomie (zolang deze maar niet indruisen tegen de uitgangspunten).

HGW toepassen vergt niet alleen gedegen kennis en uiteenlopende vaardigheden, het vereist ook een bepaalde basishouding. Voor sommigen betekent dit een omslag in attitude, zoals:

- Van de 'schuld' bij het kind/de jongere en zijn opvoeders leggen → als professional in de spiegel kijken: wat kan ik doen zodat het hen wél lukt om ..?
- Van probleemgericht praten over betrokkenen → oplossingsgericht handelen met betrokkenen.

HGW: weer wat nieuws of niets nieuws?

Professionals in voorschool, onderwijs, jeugdgezondheidszorg, jeugdhulp en welzijn werken al handelingsgericht, de een meer dan de ander, bewust dan wel onbewust. Dat maakt de werkwijze herkenbaar voor de praktijk. In die zin is HGW niet iets heel nieuws of een totaal andere manier van werken. HGW biedt houvast en is daardoor goed te gebruiken in het verbeteren van de onderlinge samenwerking. Hierbij zijn vier stappen te volgen:

- Wat van HGW spreekt ons aan en wat niet?
- T.a.v. wat ons aanspreekt: hoe gaan we daaraan werken? Welke doelen streven we na en hoe zien of horen of we die behaald hebben? (onze afspraken)
- Wat doen we al handelingsgericht, wat lukt ons al? (tops, voorbeelden)
- Wat zouden we nog handelingsgerichter willen doen en hoe? (tips, suggesties)

2. Een MDO in zes stappen: samen van overzicht via inzicht naar uitzicht

De zeven uitgangspunten van HGW zijn verwerkt in een opzet voor:

- een MDO van professionals onderling
- of een MDO waaraan ook het kind/de jongeren en zijn opvoeders (zoals leraren/mentoren, ouders/verzorgers e.d.) aan deelnemen.

1. Voorbereiding MDO: wie doen mee, wat zijn de doelen van het MDO en hoe kunnen alle betrokkenen dit alvast voorbereiden?2. Start van het overleg, bepalen agenda: wie heeft welke vragen?

3. *Overzicht*: wat gaat al goed en wat kan nog beter?
4. *Inzicht*: hoe is de situatie te begrijpen? Wat maakt dat bepaalde dingen al goed gaan en andere nog niet?
5. *Uitzicht*: kunnen we al doelen en behoeften formuleren?
 Als ja → doen! Vanuit belang kind/jongere en diens behoeften.
 Als nee → wat moeten we nog weten en waarom? Wie zoekt dit uit?
6. Afronding MDO: afspraken en terugblik op het overleg (feedback van betrokkenen): wat was goed en moeten we in volgende MDO weer doen (tips) en wat kan in een volgend MDO beter en hoe (tips).

Overigens gaat het vaak niet om één MDO, maar om een traject met meerdere overleggen. In de periode tussen de MDO's gaan de betrokkenen aan de slag, ze onderzoeken en proberen een en ander doelgericht uit.

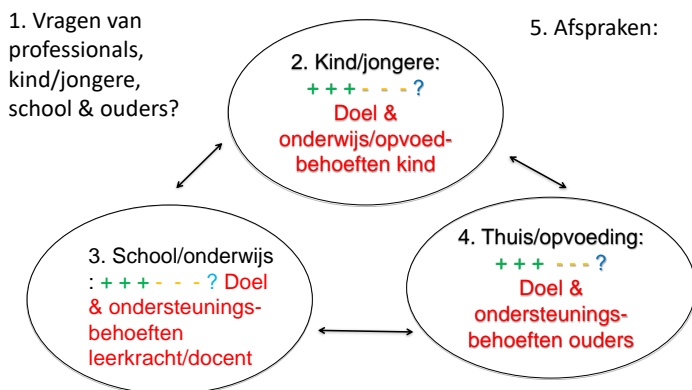
Hoe herken je de principes van HGW in een MDO?

Als alle professionals dezelfde zeven principes van HGW toepassen, dan streven zij dezelfde doelen na en spreken ze dezelfde taal. Dit vergemakkelijkt de multidisciplinaire samenwerking. Wat merk je daarvan in een MDO?

1. In het MDO komen twee soorten doelen aan bod:
 - a. Wat willen we bereiken in dit overleg (procesdoelen)?
 - b. Wat streven we na voor dit kind/deze jongere, op school, thuis en in de vrije tijd (Inhoudelijke doelen)?
2. Het MDO focust niet alleen op het kind/de jongere, maar ook op de wisselwerking tussen kind/jongere, school (klasgenoten, leerkrachten/docenten e.d.) en thuis (zoals de ondersteuning van ouders): welke patronen stimuleren de ontwikkeling en het welbevinden van het kind/de jongere en welke belemmeren dit?
3. De onderwijs- en opvoedbehoeften van kind/jongere zijn onderwerp van gesprek. Problemen en mogelijke stoornissen worden omgezet in behoeften: wat betekent dit voor de aanpak en afstemming op school en thuis?
4. Professionals, ouders en leraren maken het verschil, daarom nemen zij deel aan het overleg en geven ze aan wat zij nodig hebben om het kind/de jongere te ondersteunen.
5. Het positieve van kind/jongere, leerkrachten/docenten, de groep/de klas, ouders/verzorgers en professionals komt ruimschoots aan bod. Deelnemers aan een MDO spreken oprechte waardering voor elkaar uit en geven elkaar gerichte complimenten.
6. De professionals, ouders/verzorgers en kinderen/jongeren werken constructief samen, iedereen levert vanuit zijn eigen rol een waardevolle bijdrage aan het overleg. Ze luisteren naar elkaar en bevragen elkaar vanuit een open en nieuwsgierige houding.
7. Een MDO volgt zes heldere stappen, waarin alle deelnemers betrokken zijn. Deze stappen bevorderen samen brainstormen, leren van en met elkaar en out-of-the-box denken en ze voorkomen negatieve beeldvorming, pessimisme en tunnelvisie.

3. Het belang van samen visualiseren (of tekenen) in een MDO

Is de situatie complex, zijn er veel problemen, vragen, meningen en ideeën, dan raakt het spoor al snel bijster. De vraag is dan: welke informatie is het belangrijkste? Dit is weer te geven in drie cirkels: één voor het kind/de jongere, één voor de school en één voor thuis. In elke cirkel noteert men de drie *belangrijkste* dingen die goed gaan (3 keer een + of ☺, bijvoorbeeld in groen), evenals de drie *belangrijkste* dingen die beter moeten (3 keer een - of ☹, bijvoorbeeld in oranje) en mogelijke *doelen* die hierbij horen (pijltjes omhoog, bijvoorbeeld in rood). Is binnen een cirkel nog iets belangrijks onduidelijk? Dan noteert men dat als een vraag (?), bijvoorbeeld in blauw). Hier een leeg voorbeeld.

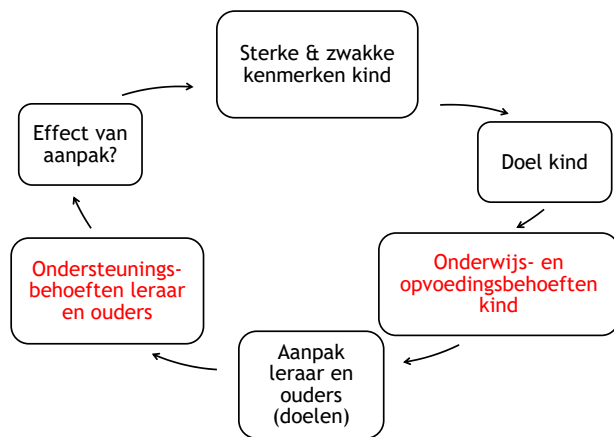
De drie pijlen tussen de cirkels tonen *de wisselwerking*: hoe beïnvloeden deze cirkels elkaar? Denk aan een neerwaartse of opwaartse spiraal. Hoe beter het de leerkracht/docenten en ouders lukt om af te stemmen op wat het kind/de jongere nodig heeft, des de beter die zich kan ontwikkelen. Hoe kom je achter deze samenhang? Denk aan vragen zoals:

- Hoe past de aanpak van deze leerkracht/docent/professional bij wat dit kind/deze jongere nodig heeft om zich optimaal te ontwikkelen, met plezier naar school te gaan of zich aan afspraken te houden?
- Hoe past dit kind/deze jongere in deze groep/klas? Welke gunstige dan wel ongunstige invloed hebben andere leerlingen en kinderen/jongeren uit gezin, familie, buurt en wijk?
- Hoe lukt het ouders om het onderwijs aan hun kind te ondersteunen?
- Werken (voor)school en ouders goed samen? Zitten ze voldoende op één lijn?
- Werkt de aanpak die eerder was afgesproken? Zo ja, dan gaan we hiermee door. Zo nee, wat kan beter en hoe?

Uit elke cirkel zijn een of meer doelen te halen: voor het kind/de jongere, het onderwijs en de ouder/verzorger. Daarna komt de vraag: wat is nodig om de doelen te halen? M.a.w.: wat zijn de behoeften van kind/jongere, leerkrachten/docenten/professional, ouders/verzorgers en belangrijke mensen uit het netwerk?

Deze cirkels zijn samen met betrokkenen tijdens een MDO aan te vullen met andere cirkels en in te vullen met cruciale informatie.

Wat is de relatie tussen de verschillende behoeften? De relatie is te zien in dit schema:

Ofwel:

- Van leerling-doel → onderwijsbehoeften leerling → gewenste aanpak op school = heeft een leerkracht/docent/mentor nodig die ... (= doel) → ondersteuningsbehoeften van de leerkracht/docent/mentor: wat hebben zij nodig om deze leerling deze aanpak te bieden? Van kind-doel → opvoedingsbehoeften leerling → gewenste aanpak thuis = heeft ouders/verzorgers nodig die ... (= doel) → ondersteuningsbehoeften van ouders: wat hebben zij nodig om deze aanpak te bieden?

4. Onderwijsondersteunend gedrag van ouders: daar waar onderwijs en jeugdzorg elkaar ontmoeten!

Schoolsucces en ouders (bron: boekje 'HGW voor ouders' (Pameijer, 2020)

Alle ouders willen dat hun kind met plezier naar (voor)school gaat en succesvol leert, of het nu om het voorschools, primair of voortgezet onderwijs gaat. Wat bepaalt of dit ook lukt? In de eerste plaats natuurlijk de kwaliteit van het onderwijs en de aanpak van de leerkrachten/docenten. Ook kenmerken van je kind zijn van invloed, zoals zijn mogelijkheden en motivatie om te leren. Daarnaast spelen kenmerken van ouders een rol, zoals opleiding, beroep en inkomen. Vooral je onderwijsondersteunende gedrag heeft een enorme impact. Je kunt onbedoeld (zelfs met de beste bedoelingen) het schoolsucces van je kind belemmeren. Je kunt het dus ook stimuleren. Hier heb je zelf invloed op, dat is het goede nieuws. Waarover hebben we het dan?

Onderwijsondersteunend gedrag van ouders bevat vier aspecten.

1. Betrokkenheid bij het onderwijs aan je kind

2. Het schoolse leren (spelenderwijs) stimuleren
3. Afspraken maken en in de gaten houden
4. Ambitieuze verwachtingen voor leren en gedrag

Wat hebben kinderen/jongeren eraan als ouders met school samenwerken?

Als het ouders en leerkrachten/docenten lukt om plezierig samen te werken, dan voelen kinderen/jongeren zich serieus genomen en gewaardeerd. Als ouder heb je dan meer vertrouwen in de school en het werkplezier van de leerkrachten/docenten neemt toe. We noemen hier vier effecten van samenwerken, die onderbouwd zijn met onderzoek.

1. Samenwerken zorgt voor blije kinderen die graag naar (voor) school gaan en jongeren die minder verzuimen.
2. Ouderbetrokkenheid bevordert de leerprestaties van kinderen/jongeren.
3. Gedrag op (voor)school is makkelijker bij te sturen als ouders de aanpak van de leerkracht/docent ondersteunen.
4. Goed samenwerken leidt tot meer aanwezigheid van leerlingen en meer ouders op school.

5. Tot slot

Het voorgaande is samengevat in een leidraad voor de voorzitter van een MDO waarbij onderwijs, (jeugd) en welzijn samenwerken (bij voorkeur ook met ouders en oudere leerling). De bespreking verloopt in 6 stappen (die deels al zijn voorbereid door deelnemers)

Stap 1: de start

- Positieve start, benoem dat het fijn is dat de betrokkenen er zijn!
- Stel deelnemers, professionals, ervaringsdeskundigen voor (+ hun rol in deze casus) en benoem gezamenlijke belang, namelijk ...
- Geef doelen overleg aan (zie aanmeldformulier): vragen en beslissingen?
- Vraag naar aanvullende doelen en vragen van betrokkenen
- Herhaal tijdsduur bespreking en wat het opgeleverd moet hebben (bijvoorbeeld: om 16.00 uur hebben we)

Stap 2: de analyse (hulpmiddel: visualiseer met cirkels en pijlen Op A3 of flap-over)

- Overzicht (wat gaat al goed en wat moet nog beter?): vat dat wat al bekend is samen (niet herhalen), vraag om aanvullingen en recente voorbeelden? Benadruk de positieve aspecten!
- Inzicht: leg verbanden en bespreek de wisselwerking/afstemming tussen wat dit kind/deze jongere nodig heeft en wat onderwijs en opvoeding daar al van biedt en wat nog niet?

Stap 3: De doelen

Uitzicht: welke stimulerende factoren van kind/jongere, onderwijs en opvoeding zijn uit te bouwen en welke belemmerende factoren zijn te veranderen of compenseren?

Stap 4: De onderwijs en opvoedbehoeften (wat is er nodig om de doelen te behalen?)

- Kind/jongere:
- Op school:
- Thuis:
- Overige:

Wissel kennis en ervaring uit over de onderwijs/opvoedbehoeften. Benadruk dat iedereen kennis en ervaringen heeft die in onderwijs- en opvoedbehoeften zijn om te zetten, zorg ervoor dat iedereen vanuit zijn eigen rol meedoet (vraag iemand die weinig van zich laat horen gericht om zijn/haar suggesties). Houd het overzichtelijk! Denk met elkaar mee, maar ga niet op elkaars stoel zitten, respecteer dus elkaars rollen en taken.

Stap 5: Ondersteuningsbehoeften *Bespreek vanuit de behoeften van het kind/jongere de ondersteuningsbehoeften:*

- Van leerkracht/mentor en IB/zoco: wat hebben zij nodig om dit kind/deze jongere te bieden wat het nodig heeft?
- Van ouders: wat hebben zij nodig om hun kind te bieden wat het nodig heeft?
- Vul eventueel aan en concretiseer (Wat wil je precies? Hoe vaak, wanneer en hoe?). Houd het realistisch en haalbaar!

Stap 6: Samenvatten, afspraken maken en evalueren.

- *Vat samen (onderwijs-jeugdhulp-arrangement?): formuleer wat nodig is voor kind/jongere, leerkracht/mentor, IB/zoco en/of ouders*
- *Concretiseer de afspraken (5x): wie wat waarom wanneer en hoe?*
- *Evalueer het overleg: Zijn de doelen behaald en de vragen beantwoord? Was het een prettige en zinvolle bespreking? Of vraag een ieder naar een Top (wat doen we in volgend overleg weer omdat het werkte?) en een Tip (wat doen we dan anders en hoe?)? Vraag gericht dus naar feedback en concrete tips!*

Tijdens de aftrap van 28 september bespreken we bovenstaande thema's aan de hand van theorie en praktijkvoorbeelden: wat, waarom en hoe?

Bronnen (zie www.hgw-noelle-pameijer.nl):

- Handelingsgerichte diagnostiek (HGD)
 - o in de jeugdzorg (Pameijer & Draaisma, 2012)
 - o in het onderwijs (Pameijer & van Beukering, 2015)
- Handelingsgericht werken (HGW)
 - o in het basisonderwijs (Pameijer, 2017)
 - o in het voortgezet onderwijs (Pameijer e.a., 2012)
- HGW voor ouders: Met plezier naar school! De onmisbare rol van ouders in het succes van kinderen en praktische tips voor samenwerken (Pameijer, komt voorjaar 2021 bij Pica uit 😊).